

POTREBE, SLOBODA I ISKUSTVO

Drugi dio: Herbert Marcuse, Erich Fromm i Walter Benjamin.

Marcuse istražuje potrebe i mogućnosti promjene. Fromm povezuje društvo i karakter.

Benjamin proučava kako mediji i prikazivanje prošlosti oblikuju naše iskustvo.

HERBERT MARCUSE (1898–1979)

Marcuse je filozof koji povezuje kritiku kapitalizma s Freudovom psihoanalizom.

Nakon odlaska iz nacističke Njemačke živi i radi u SAD-u.

Njegove knjige snažno utječu na studentske pokrete 1960-ih.
Podržava njihove zahtjeve za društvenom promjenom.

EROS I CIVILIZACIJA (1955)

Marcuse pita koliko je odricanja od užitka potrebno za zajednički život.

Razlikuje nužna ograničenja od viška represije, odnosno ograničenja koja održavaju odnose moći.

Tehnološki razvoj otvara mogućnost manje prisilnog rada i više slobodnog vremena.

NAČELO UČINKA I SLOBODNO VRIJEME

Načelo učinka vezuje društveni položaj i osobnu vrijednost uz radni rezultat i natjecanje.

Radna disciplina može oblikovati i vrijeme izvan posla. Odmor postaje priprema za novi radni dan.

Marcuse istražuje mogućnost života u kojemu više prostora imaju igra, stvaralaštvo i uživanje.

PRIMJER: Osoba osjeća krivnju dok se odmara jer smatra da svaki sat mora donijeti mjerljiv rezultat.

JEDNODIMENZIONALNI ČOVJEK (1964)

Marcuse istražuje kako razvijeno industrijsko društvo slabi kritiku postojećeg poretka.

Jednodimenzionalnost znači prihvaćati kao razumne samo mogućnosti koje poredak već nudi.

Rast potrošnje i životnog standarda može smanjiti spremnost na dublju društvenu promjenu.

PRIMJER: Raspravlja se o plaćanju prekovremenog rada, dok pitanje kraćeg radnog dana ostaje izvan rasprave.

ISTINSKE I LAŽNE POTREBE

Istinske potrebe, poput prehrane i stanovanja, imaju prvenstvo jer omogućuju život i razvoj.

Lažne potrebe održavaju iscrpljujući rad, nepravdu ili ovisnost o potrošnji, iako njihovo zadovoljavanje može biti ugodno.

Samostalna procjena potreba zahtijeva mogućnost da preispitamo društvene pritiske.

PRIMJER: Zamjena uređaja može riješiti stvaran problem ili služiti stalnom dokazivanju društvenog statusa.

REPRESIVNA DESUBLIMACIJA

Represivna desublimacija označava dopuštanje užitka u oblicima koji slabe kritiku društva.

Seksualnost, zabava i pobuna postaju tržišna ponuda.

Zadovoljstvo se uklapa u postojeći poredak.

Umjetnost može gubiti kritičku snagu kada njezin izazov postane samo privlačan proizvod.

PRIMJER: Poruka protiv potrošačkog društva pojavljuje se na skupoj majici i služi prodaji nove kolekcije.

VELIKO ODBIJANJE

Veliko odbijanje označava otpor načinu života koji održava podređenost i razaranje.

Ono čuva mogućnost zamišljanja drukčijih odnosa rada, potreba i zajedničkog života.

Marcuse pozornost usmjerava i na skupine koje postojeći poredak isključuje ili koje mu se suprotstavljaju.

PRIMJER: Pokret povezuje zahtjev za kraćim radnim vremenom s dostupnim stanovanjem i zaštitom okoliša.

REPRESIVNA TOLERANCIJA (1965)

Marcuse tvrdi da jednako dopuštanje svih stavova može pogodovati već moćnima kada su mogućnosti utjecaja nejednake.

Zagovara uskraćivanje tolerancije pokretima koji šire represiju i nasilje te podršku potisnutim pokretima za društveno oslobođenje.

Spor ostaje tko smije odrediti tu granicu i kako spriječiti zloupotrebu.

ESEJ O OSLOBOĐENJU (1969)

Marcuse opisuje novu osjetljivost usmjerenu na smanjenje patnje i zaštitu života.

Društvena promjena uključuje promjenu potreba i odnosa prema tijelu, drugima i prirodi.

Umjetnost i drukčiji načini življenja pomažu zamisliti odnose izvan stalnog natjecanja.

PRIMJER: Ekološka inicijativa predlaže javni prostor za druženje umjesto još jednog prostora za kupnju.

ERICH FROMM (1900–1980)

Fromm je sociolog i psihoanalitičar. Doktorira sociologiju, a zatim se usavršava u psihoanalizi.

U Institutu istražuje kako društveni odnosi oblikuju karakter i odnos prema autoritetu.

Posebno ga zanimaju sigurnost, pripadanje i mogućnost života bez podređivanja.

BIJEG OD SLOBODE (1941)

Fromm istražuje zašto ljudi mogu tražiti sigurnost u podređivanju autoritetu.

Sloboda od tradicionalnih ograničenja povećava samostalnost, ali može donijeti usamljenost i nesigurnost.

Strah od vlastite odgovornosti može potaknuti odustajanje od slobodnog odlučivanja.

DRUŠTVENI KARAKTER I ODGOJ

Društveni karakter čine zajedničke sklonosti koje nastaju u sličnim životnim uvjetima.

Obitelj prenosi društvena očekivanja kroz svakodnevne odnose i odgoj.

Poredak se lakše održava kada ljudi žele činiti ono što se od njih očekuje.

PRIMJER: Pravilo „Samo poslušaj“ razvija drukčiji odnos prema autoritetu od razgovora o razlozima odluke.

SLOBODA ZA SAMOSTALAN ŽIVOT

Sloboda za znači moći razvijati vlastite sposobnosti i sudjelovati u zajedničkom životu.

Fromm je povezuje sa stvaralačkim radom i ljubavlju, odnosno povezanošću koja čuva samostalnost osobe.

Takva povezanost smanjuje izolaciju bez odricanja od vlastite prosudbe.

PRIMJER: Student bira smjer studija i razvija vlastiti projekt uz podršku ljudi koji poštuju njegov izbor.

AUTORITARNOST: POSLUŠNOST I NADMOĆ

Autoritaran odnos povezuje podređivanje jačemu s nastojanjem da se vlada slabijima.

Osoba osjećaj nemoći ublažava pripadanjem snažnom vođi ili organizaciji.

Takvo pripadanje daje osjećaj moći, ali smanjuje samostalnost.

PRIMJER: Rukovoditelj šutke prihvaća ponižavanje od nadređenoga, a zatim ponižava zaposlenike koji mu ne mogu odgovoriti.

DESTRUKTIVNOST

Destruktivnost je pokušaj prevladavanja nemoći uništavanjem onoga što osoba doživljava kao prijetnju. Dugotrajna izolacija i poniženje mogu pridonijeti takvoj reakciji. Nasilje prema slabijima može postati način stjecanja osjećaja vlastite snage.

PRIMJER: Osoba nezadovoljna vlastitim položajem za probleme okrivljuje manjinu i podržava napade na nju.

AUTOMATSKI KONFORMIZAM

Automatski konformizam nastaje kada osoba preuzima očekivane stavove i ponašanja kao vlastite.

Strah od odbacivanja otežava razlikovanje osobnih želja od zahtjeva okoline.

Prilagodba donosi prihvaćanje, ali može oslabiti samostalnu prosudbu.

PRIMJER: Student ponavlja mišljenje svoje grupe iako u njega sumnja, jer se boji ostati bez društva.

ČOVJEK ZA SEBE (1947)

Fromm istražuje kako ljudi procjenjuju vlastitu vrijednost i razvijaju svoje sposobnosti.

U tržišnoj orijentaciji osoba sebe doživljava kao robu čija vrijednost ovisi o potražnji.

Prilagođavanje poželjnoj slici može je udaljiti od vlastitih uvjerenja i interesa.

PRIMJER: Osoba cijeli javni identitet mijenja prema reakcijama publike, iako se sve manje prepoznaje u njemu.

ZDRAVO DRUŠTVO (1955)

Fromm pita omogućuje li društvo ljudima smislen rad, pripadanje i samostalno djelovanje.

Raširena prilagodba može prikrivati otuđenje, tjeskobu i strah od suprotstavljanja.

Društvo procjenjuje prema mogućnostima ljudskog razvoja, a ne samo prema gospodarskom uspjehu.

PRIMJER: Tvrtka postiže visoku produktivnost, ali strah od otkaza sprječava zaposlenike da govore o problemima.

IMATI ILI BITI (1976)

U načinu imati osoba sigurnost i vrijednost gradi na onome što posjeduje.

U načinu biti važni su učenje, stvaralaštvo, ljubav i dijeljenje iskustva.

Razlika se odnosi na naš odnos prema životu, znanju i drugim ljudima.

PRIMJER: Diploma može služiti dokazivanju statusa, a stečeno znanje razumijevanju problema i pomoći drugima.

WALTER BENJAMIN (1892–1940)

Benjamin je književni kritičar i mislilac kulture koji surađuje s Institutom.

Povezuje marksizam sa židovskom misaonom tradicijom. Često piše kratke eseje i fragmente.

Pred nacizmom odlazi u progonstvo. Umire 1940. u Portbouu tijekom pokušaja bijega iz Francuske.

UMJETNIČKO DJELO U RAZDOBLJU TEHNIČKE REPRODUKCIJE (1936)

Benjamin istražuje kako fotografija i film mijenjaju stvaranje i doživljavanje umjetnosti.

Umnožavanje odvaja djelo od njegova izvornog mjesta i čini ga dostupnim širokoj publici.

Time se mijenjaju uloga umjetnosti i odnos publike prema njoj.

AURA I DOSTUPNOST UMJETNOSTI

Aura označava jedinstvenu prisutnost djela, povezanu s njegovim mjestom i poviješću.

Tehnička reprodukcija slabi vezanost za jedinstveni izvornik i tradiciju.

Istodobno otvara mogućnost da umjetnost upozna mnogo više ljudi.

PRIMJER: Fotografiju slike možemo pregledati kod kuće, dok susret s izvornikom u muzeju ostaje drukčije iskustvo.

UMJETNOST I POLITIČKI SPEKTAKL

Benjamin upozorava da fašizam pretvara politiku u dojmljiv spektakl bez promjene odnosa moći.

Estetizacija politike daje masama sliku zajedništva i snage, dok ih zadržava u podređenom položaju.

Politizacija umjetnosti otvara prostor za otkrivanje sukoba i promjenu društvenih odnosa.

PRIMJER: Režimski film prikazuje vođu i okupljenu masu, dok dokumentarni film može pokazati iskustva progonjenih.

O POJMU POVIJESTI (1940)

Benjamin odbacuje vjerovanje da povijest nužno vodi prema boljem društvu.

Prikazi uspjeha često potiskuju iskustva onih koji su stradali ili ostali bez glasa.

Razumijevanje prošlosti uključuje odgovornost prema nepravdama koje službene priče zanemaruju.

ANĐEO POVIJESTI

Na Kleeovoj slici Angelus Novus Benjamin prepoznaje anđela okrenutog prošlosti.

Pred njim rastu ruševine, dok ga oluja nazvana napretkom gura prema budućnosti.

Ta slika usmjerava pozornost na ljudsku cijenu onoga što nazivamo povijesnim uspjehom.

PRIMJER: Obnova grada izgleda uspješno prema broju novih zgrada, ali iskustva raseljenih stanovnika pokazuju i njezinu cijenu.

PROJEKT ARKADE (OBJAVLJENO 1982)

Benjamin od 1927. do 1940. radi na nedovršenom projektu o Parizu 19. stoljeća i razvoju potrošačkog kapitalizma.

Izlozi, moda i natkrivene trgovačke ulice pokazuju kako roba oblikuje želje i iskustvo grada.

Naziv fantazmagorija opisuje privlačan svijet robe koji prikriva društvene odnose iza nje.

FLÂNEUR: ŠETAČ I PROMATRAČ GRADA

Flâneur promatra gradsku gomilu, izloge i prizore svakodnevnog života.

Njegovo lutanje pokazuje mogućnost sporijeg, znatiželjnog odnosa prema gradu.

Trgovački prostori ujedno ga privlače kao kupca i usmjeravaju njegov pogled prema robi.

PRIMJER: Šetnja gradom može biti promatranje ljudi i prostora, ali nas izlozi i oglasi stalno pozivaju na kupnju.

BENJAMIN I ADORNO O MASOVNIM MEDIJIMA

Benjamin istražuje kako umnožavanje umjetnosti širi njezinu dostupnost i mogućnosti djelovanja.

Adorno naglašava kako tržište usmjerava kulturnu proizvodnju i potiče sličnost sadržaja.

Njihovi pristupi otvaraju pitanje odnosa dostupnosti kulture i kontrole nad njezinim širenjem.

PRIMJER: Platforma omogućuje gledanje kritičkog filma, dok njegovu vidljivost usmjerava prema komercijalnim interesima.

KRATKI ESEJ: KAKO JE OBLIKOVAN MOJ IZBOR?

Opišite vlastito iskustvo u kojem su društvena očekivanja oblikovala vašu potrebu, izbor ili odnos prema autoritetu. Odaberite jedan pojam Marcusea, Fromma ili Benjamina i primijenite ga na taj primjer.

Navedite što ste opazili, kako to tumačite i koje bi drugo objašnjenje trebalo razmotriti.